

УДК 347.42

Л. П. Мартинюк, студентка IV курсу
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРОБЛЕМИ НОВАЦІЇ ЯК СПОСОБУ ПРИПИНЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Статтю присвячено аналізу проблемних аспектів новації як способу припинення зобов'язань з огляду її правової природи та практичного застосування.

Ключові слова: новація, припинення зобов'язання, договір.

Постановка проблеми. Інститут новації в цивільному праві України є достатньо новим. Сьогодні існує безліч обговорень серед науковців щодо визначення правової природи даного договору, виокремлення його особливостей. Окрім цього доволі дискусійним є питання укладання договору новації і його практичної реалізації як одного зі способів припинення зобов'язання. Таким чином, виникають розбіжності у тлумаченні та застосуванні норм про новацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що питання новації є актуальним, але воно потребує законодавчого та теоретичного вдосконалення для усунення проблем та недоліків, які переважно виникають у цій сфері. Дослідженням проблемних аспектів новації займалися такі відомі науковці, як: М. І. Брагінський, О. С. Іоффе, Д. І. Мейєр, Ю. К. Толстой, Є. О. Тупицька та інші.

Метою статті є виявлення правової природи новації як одного зі способів припинення зобов'язань через аналіз національного та зарубіжного законодавства, а також думок науковців щодо основних проблемних питань з цього приводу.

Виклад основного матеріалу. Новація як правовий інститут зародилась і набула значного поширення ще в римському праві.

Вперше в історії цивільного законодавства України поняття «новація» з'явилося в ЦК України, ч. 2 ст. 604 якого визначає новацію як домовленість сторін про заміну первісного зобов'язання новим зобов'язанням між тими ж сторонами [1].

В Україні питання припинення зобов'язань новацією є доволі актуальним. Вчені справедливо називають договір про новацію альтернативою належному виконання зобов'язання. Адже припинення зобов'язань на підставі новації сприяє підтримці стабільного цивільного обороту та відповідає інтересам сторін. Але впровадження в національне законодавство даного інституту стало предметом дискусій теоретичного і практичного характеру, пов'язаних з особливостями укладання договору новації, визначенням його сутності, а іноді зі складнощами відмежування інституту новації від інших способів припинення зобов'язань. Зокрема, це стосується поєднання боржника і кредитора в одній особі.

З огляду на те, що договір новації – це один правочин, який і припиняє первісне зобов’язання, і одночасно породжує нове, – думки вчених розподілилися стосовно того, у якій формі має укладатися договір новації: у формі, яка була передбачена для первісного договору, чи у формі, яка вимагається для нового договору.

Ю. М. Андреев, підтримуючи першу точку зору посилається на ст. 654 ЦК України, відповідно до якої зміна або розірвання договору за загальним правилом вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або розривається [2, с. 44].

Ю. Л. Сенін та І. В. Висіцька, дотримуючись другої точки зору зазначають, що, оскільки новація передбачає укладення нового договору, то усі вимоги, необхідні для укладення нового договору, мають бути дотримані [3, с. 56; 4, с. 31].

На думку Є. О. Туницької справедливими є обидва аргументи і вона зауважує, що «... форма і порядок укладення договору новачії повинні відповідати одночасно як вимогам стосовно первісного договору, так і вимогам стосовно нового договору. В результаті дого-

вір новації має відповідати тим вимогам, які є суворішими». Зокрема, науковець зазначає: «Під час домовленості сторін про новацію повинні застосовуватися вимоги закону щодо форми правочинів, передбачені для договорів даного виду, а за відсутності таких – загальні правила статей 205-210 ЦК України. Крім того, у випадку, коли оновлюється договірне зобов'язання, домовленість про новацію має відповідати вимогам, які висуваються до форми договору, внаслідок якого відбулось первісне зобов'язання. У разі наявності колізій зазначених вимог, за загальним правилом, застосовуються приписи, що встановлюють більш суворі вимоги до форми й порядку укладення договору» [5, с. 25].

Однією з ознак новації є виникнення між тими ж сторонами нового зобов'язання, яке, як правило, містить умову про інший предмет чи спосіб виконання, але саме складової іншого предмета чи способу виконання ЦК України не містить. У даному випадку вважаємо доцільним звернутися до іноземного законодавства, норми якого в самому понятті новації зазначають умови іншого предмету чи способу виконання. Так, ч. 1 ст. 384 Цивільного кодексу Республіки Білорусь вказує, що зобов'язання припиняється домовленістю сторін про заміну первісного зобов'язання, яке існувало між ними, іншим зобов'язанням між тими ж особами, яке передбачає інший предмет чи спосіб виконання [6].

Варто зазначити, що інститут новації доволі детально урегульовано і у праві Франції. Згідно із ст. 1271 Французького Цивільного кодексу новація може здійснюватись трьома способами: 1) боржник укладає із кредитором договір, згідно з яким встановлюється новий борг, що замінює попередній; 2) новий боржник вступає на місце попереднього боржника, якого кредитором було звільнено від зобов'язань; 3) в силу нового зобов'язання новий кредитор замінює попереднього, а боржник звільняється від зобов'язань перед попереднім кредитором [7].

На перший погляд новація із заміною кредитора може нагадати цесію вимоги. Однак, науковці, зокрема Г. М. Буднева, спростовують таке порівняння, звертаючи увагу на те, що «для здійснення цесії договір укладається між кредитором (цедентом) і третьою особою (цесіонарієм) без участі боржника і без зміни природи зобов'язання. Цесіонарій набуває права разом з усіма «недоліками», тобто боржник може пред'явити всі свої заперечення новому кредитору, але по цесії право передається з усіма правами, які «супроводжують» головну вимогу. Новація здійснюється тільки зі згоди боржника, припиняє попереднє зобов'язання та породжує нове, згідно з яким неможливо пред'явити заперечення новому кредитору та набути додаткові права акцесорного характеру без спеціальної на те угоди» [8, с. 490].

Деякі іноземні автори проводять більш розгорнуте порівняння цесії та новації. По-перше в новації основною є відмова від попереднього зобов'язання та створення нового. Отже, новація, на відміну від цесії, яка тільки замінює сторони без необхідності відмови від попереднього зобов'язання. По-друге, оскільки в новації попереднє зобов'язання відмінюється, наслідком цього є відмова від попередніх гарантій. Однак при цесії немає причин, в силу яких попередні гарантії не будуть ефективним, адже цесія «зберігає» договір чинним. По-третє новація завжди реалізується через договір та за наміром сторін, водночас відступлення права вимоги може відбуватися внаслідок смерті особи або рішення суду. По-четверте об'єктом договору відступлення права вимоги є вимога як незалежний об'єкт, а об'єктом новації зобов'язання [9, с. 176-177].

У вищевказаних країнах новація застосовується переважно як спосіб припинення зобов'язання та заміни його новим. Такий підхід є характерним для країн континентальної системи права, але з огляду на особливості англосаксонської системи існує дещо інший механізм застосування згаданого інституту. Так, в праві Англії та США новація застосовується для заміни осіб в договорі із покладанням на нову особу всіх зобов'язань попередньої. Це досягається шляхом укладання взаємної тристоронньої угоди між боржником, кредитором та третьою особою, в силу якої первісний договір між боржником та кредитором припиняється та замінюється новим договором між боржником та третьою особою, що створює ті ж юридичні наслідки [8, с. 491].

Таким чином, з огляду на вищевказане, варто зазначити, що українському законодавцю доречно було б врахувати досвід законодавства Франції та Білорусі, зокрема у частині повнішої та точнішої регламентації поняття новачії та механізму її практичної реалізації. Перевагою Цивільного кодексу Республіки Білорусь є те, що він, на відміну від Цивільного кодексу України, уточнює, що новація передбачає інший предмет або спосіб виконання зобов'язання, а Французький Цивільний кодекс, закріплюючи способи здійснення новачії, дає можливість більш широко застосовувати вказаний договір.

Ч. 3 ст. 604 ЦК України закріплює зобов'язання, щодо яких новація не допускається. Серед них містяться й аліментні зобов'язання [1].

Згідно з ст. 78, 80, 181-184, 189 Сімейного кодексу України аліментне зобов'язання може бути установлене за домовленістю сторін або за рішенням суду [10]. У зв'язку з цим серед науковців виникла дискусія стосовно того, чи поширюється заборона, установлена ч. 3 ст. 604 ЦК України тільки на ті аліментні зобов'язання, що установлені за рішенням суду, чи також і на ті, що установлені договором.

Є. Р. Амінов та О. Ю. Шиловіст посиляються на те, що аліментне зобов'язання, яке установлене договором сторін, є цивільно-правовим договірним зобов'язанням, а отже, на нього мають поширюватися усі загальні положення про зобов'язання, передбачені ЦК України, в тому числі й положення глави 50 «Припинення зобов'язань». Вчені доводять, що таке вирішення цієї проблеми зумовлене «все більшим розвитком принципу диспозитивності у регулюванні сімейних відносин, який бере початок із цивільного права» [11; 12, с. 16].

Вважаємо за справедливе дотримуватися точки зору, відповідно до якої заборона новації стосується як аліментних зобов'язань, які встановлені рішенням суду, так і тих, які встановлені договором. Адже ч. 3 ст. 604 ЦК України зазначає «зобов'язання про сплату аліментів», не уточнюючи підстави виникнення таких зобов'язань.

Актуальності набуває й питання співвідношення інституту новації з таким способом припинення зобов'язань, як поєднання боржника і кредитора в одній особі (ст. 606 ЦК України).

Є. Р. Амінов зазначає, що «Постановка проблеми порівняльного дослідження двох суміжних способів припинення зобов'язань визначається загальновідомим прикладом, наведеним багатьма сучасними авторами, зв'язкового з «трансформацією» договору оренди договір купівлі - продажу. Так, орендодавець та орендар укладають договір оренди щодо певного майна. Внаслідок сторони щодо того ж майна (предмета чи об'єкта оренди) укладають договір купівлі – продажу, за яким орендар (покупець) набуває право власності на орендоване майно. Виникає проблема кваліфікації відносин сторін, точніше, вибір належного способу припинення зобов'язань – поєднанням боржника і кредитора в одній особі або новацією первісного зобов'язання» [11, с. 64–65].

ЦК України не закріплює положень щодо наслідків, які виникають при конкуренції цих двох норм. На практиці щодо цього також виникають суперечки: деякі юристи бачать в цьому поєднання боржника і кредитора в одній особі, інші – новацію початкового зобов'язання.

В науці цивільного права також немає єдності думок щодо даної проблеми.

Так, А. А. Павлов відносить наведений вище приклад до поєднання боржника і кредитора в одній особі: «улюбленим прикладом новації в сучасній вітчизняній доктрині став випадок «заміни» договору оренди договором на продаж орендарю орендованого ним майна. Однак у такому разі зобов'язання орендаря припиняється не новацією, а поєднанням боржника і кредитора в одній особі. Як наслідок, «правозупиняючий ефект» настане не в момент укладання договору купівлі-продажу, а лише в момент переходу права власності на відчужуване майно» [13, с. 10]. Натомість М. І. Брагінський вважає цей випадок прикладом новації [14, с. 457].

Однак Д. В. Мурзін та І. Ю. Мурзіна вказують, що «представляється очевидним, що придбання орендарем майна, що орендується, підходить і під новацію, і під збіг боржника і кредитора в одній особі» [15, с. 163].

Варто зазначити, що проблема співвідношення двох розглянутих способів припинення зобов'язань, на думку О. П. Сергєєва та Ю. К. Толстого, виникає тільки у випадку, коли сторони замість договору оренди укладають договір купівлі – продажу відносно одного і того ж майна. В інших ситуаціях новація не порівнюється із поєднанням боржника і кредитора в одній особі. Це різні інститути за своєю специфікою і сферою застосування. Вони також входять в різні групи способів припинення зобов'язань – новація належить до числа способів припинення зобов'язань за згодою сторін, а поєднання боржника і кредитора в одній особі – до числа способів припинення зобов'язань незалежно від волі сторін [16, с. 744–745].

Висновки. З огляду на вищевказане можна дійти висновку, що інститут новації є відносно новим для сучасної правової системи України. Це підтверджується недостатньо розробленим законодавством, регулюючим дане питання, і як наслідок доволі нечисленними випадками практичного застосування договору новації. Що стосується теоретичного аспекту визначення сутності і особливостей новації, то він також відрізняється неоднозначністю і наявністю великої кількості різних думок і позицій, переважна більшість з яких суперечать одна одній. Сьогодні немає чітко виражених концепцій чи доктрин, які могли б лягти в основу розробки більш детальних та обґрунтованих законодавчих норм для врегулювання інституту новації. Натомість численні спроби порівняти новацію із іншими цивільно-правовими договорами чітко визначають ознаки притаманні саме цьому інституту. Так, до основних ознак новації слід віднести: відмову від попереднього зобов'язання; наявність взаємної згоди сторін; створення нового зобов'язання, що містить умову про інший спосіб виконання чи предмет.

Правова природа договору новації визначається через договір, яким сторони домовились замінити попереднє зобов'язання. Наприклад, якщо сторони згідно зі ст. 1053 ЦК України первісне зобов'язання замінили позиковим зобов'язанням, тоді створений новаційний договір позики є реальним, одностороннім, платним або безоплатним. Натомість у випадку заміни договору оренди договором купівлі-продажу орендованого майна (про що вже йшлося вище), новостворений договір буде консенсуальним, двостороннім та оплатним.

Укладаючи договір новації сторони замінюють первісне зобов'язання новим, тому при обранні форми для вказаного договору справедливо застосовувати форму, яку законодавець передбачає для новоствореного зобов'язання. Підтвердженням цього є ч. 2 ст. 1053 ЦК України, яка зазначає, що «Заміна боргу позиковим зобов'язанням провадиться з додержанням вимог про новацію і здійснюється у формі, встановленій для договору позики» [1].

Таким чином, новація ще потребує законодавчого вдосконалення і детальнішого обґрунтування науковцями, тому що саме від правильного тлумачення норм про новацію та від вирішення вищезазначених проблемних питань залежить ефективність захисту прав та законних інтересів суб'єктів цивільного права.

Список літератури

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>. – 21 с. – Назва з екрана.
2. Андреев Ю. Н. Новация как способ прекращения обязательства [Текст] / Ю. Н. Андреев // Право и государство: теория и практика. – 2006. – № 10. – С. 43-54.
3. Сенін Ю. Л. Ознаки та умови здійснення новації за цивільним законодавством України [Текст] / Ю. Л. Сенін // Вісник Верховного Суду України. – 2012. – № 1. – С. 29-32.
4. Висіцька І. Новація в цивільному законодавстві України [Електронний ресурс] / І. Висіцька // Справочник економіста. – 2007. – № 5. – С. 55-57 – Режим доступу : <http://vysitska.com>. – Назва з екрана.
5. Тупицька Є. О. Новація боргу у позикове зобов'язання за законодавством України [Текст] / Є. О. Тупицька. – Х.: ФІНН, 2012. – 160 с.
6. Гражданский кодекс Республики Беларусь от 07.12.1998 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravo.by>. – Назва з екрана.
7. Французский гражданский кодекс (Кодекс Наполеона) / Пер. з фр. В. Захватаев; Передмова: А. Довгерт, В. Захватаев; Додатки 1-4: В. Захватаев; Відп. ред. А. Довгерт. – К.: Істина, 2006. – 1008 с.

8. Буднева Г. Н., Васильев Е. А., Грибанов А. В. Гражданское и торговое право зарубежных государств [Текст] / Г. Н. Буднева, Е. А. Васильев, А. В. Грибанов – М.: Международные отношения, 2008. – 560 с.
9. N. Alidousti, E. Taghizadeh, M. Ashouri, A. K. Farsani [Text] / Alidousti N., Taghizadeh E., Ashouri M., Farsani A. K. // Journal of Politics and Law. – 2016. – № 2. – P. 173-180.
10. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс] . – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>. – 6 с. – Назва з екрана.
11. Аминов Е. Р. Отличие новации от совпадения должника и кредитора в одном лице [Електронний ресурс] / Е. Р. Аминов // Бизнес в законе. – 2010. – № 3 – С. 64-66. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru>. – Назва з екрана.
12. Шиловост О. Ю. Прекращение обязательства новацией [Текст] / О. Ю. Шиловост // Российская юстиция. – 1996. – № 8. – С. 15-17.
13. Павлов А. А. Условия и последствия новации [Текст] / А. А. Павлов // Вестник ВАС РФ – 2006. – № 8. – С. 4-18.
14. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. [Текст] / М. И. Брагинский, В. В. Витрянский – М.: Статут, 2009. – 848 с.
15. Мурзин Д. В., Мурзина И. Ю. Новация в российском договорном праве [Текст] / Д. В. Мурзин, И. Ю. Мурзина // Актуальные проблемы гражданского права. – М.: Статут, 2000. – С. 148-192.
16. Сергеев А. П., Толстой Ю. К. Гражданское право [Текст]: учебник / А. П. Сергеев, Ю. К. Толстой – М.: Проспект, 2004. – 765 с.

Стаття надійшла 25.11.2017 р.

Л. П. Мартынюк, студентка IV курса
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРОБЛЕМЫ НОВАЦИИ КАК СПОСОБА ПРЕКРАЩЕНИЯ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ

Резюме

Статья посвящена анализу проблемных аспектов новации как способа прекращения обязательств с точки зрения ее правовой природы и практического применения.

Ключевые слова: новация, прекращение обязательства, договор.

L. P. Martunyk, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine

THE PROBLEMS OF NOVATION AS A WAY OF TERMINATION OF OBLIGATIONS

Summary

The article is devoted to analysis of problem aspects of novation as a way of termination of obligations in terms of its legal nature and practical application.

Key words: novation, termination of obligations, treaty.